

Marta Akincza, Urszula Knercer-Grygo

ZABYTKOWY PARK W TRACKU

W układzie urbanistycznym Olsztyna ważną rolę stanowi zieleń, zarówno ta synantropijna jak i komponowana. W grupie zieleni komponowanej na szczególną uwagę zasługują dawne założenia ogrodowe towarzyszące przedwojennym majątkom ziemskim, włączone w tkankę miasta wraz z poszerzaniem jego granic. Do takich należy park w Tracku, który swoim malowniczym położeniem, i ciekawą kompozycją i historią wpisuje się w krajobraz kulturowy regionu. Położony jednak na uboczu od reszty aglomeracji pozostaje zapomniany i zaniedbany.

Na uboczu wschodniej części Olsztyna, w pobliżu linii kolejowej, znajduje się dawne założenie dworsko-parkowe w Tracku (niem. Trautzig). Właścicielami majątku były osoby, które odegrały znaczącą rolę w dziejach Warmii i Olsztyna. Park będący częścią założenia, obecnie włączony w granice administracyjne Olsztyna, pełni funkcję zieleni miejskiej, analogicznie do podobnych mu zachowanych obszarów parkowych. Założenie stanowi istotny element krajobrazu miasta jako zwarty zespół zieleni wysokiej z licznym starodrzewem, wśród którego wyróżniają się egzemplarze drzew o wymiarach pomnikowych[1].

Track po raz pierwszy wzmiankowany był w dokumencie lokacyjnym Olsztyna (1353)[2]. W „Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego" wydanym w 1892 roku wspomniany został

1 Zespół dworski w Tracku został uznany za zabytek i wpisany do rejestru zabytków nieruchomych województwa warmińsko-mazurskiego – park decyzją z 7 sierpnia 1978 roku (nr rejestru: 1436), dwór decyzją z 8 listopada 1989 roku (nr rejestru: 3460) – https://nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/ (data dostępu: 29.09.2017).

2 R. Bętkowski, *Olsztyn jakiego nie znacie*, Olsztyn: Imago Mundi, 2010, s. 208.

1. *Track. Otwarcie widokowe z dawnego podwórza gospodarczego w kierunku dworu. Fot. Urszula Knercer-Grygo.*

2. *Track. Otwarcie widokowe z dworu w kierunku Jeziora Trackiego oraz dawnego majątku w Grądku. Po prawej grupa wiekowych dębów flankujących widok. Fot. Marta Akincza.*

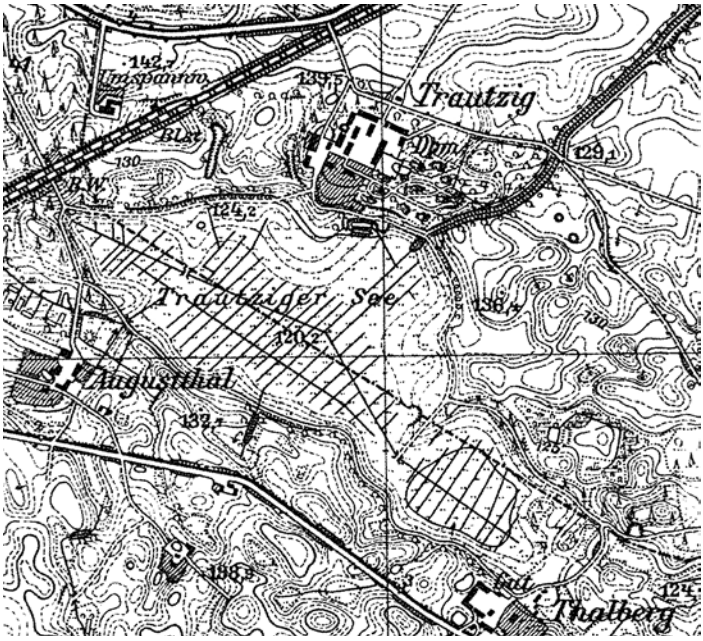
jako dawne dobra rycerskie w powiecie olsztyńskim, stanowiące dawniej własność Grzymałów, czyli warmińskiej szlachty średniozamożnej[3]. Majątek ten z polską rodziną Grzymałów związany był od połowy XVII wieku[4]. W 1832 roku właściciel dóbr trackich Wilhelm Antoni Romulus Grzymała sprzedał zadłużone przez ojca dobra[5]. Dzierżawcą Tracka, a następnie właścicielem części majątku został Johann Georg Belian. Jego syn Oskar Belian, po objęciu urzędu burmistrza Olsztyna, sprzedał w 1862 roku Track i sąsiedni majątek Grądek (niem. Thalberg) Augustowi Anhutowi i Ludwigowi Hartmanowi. Znajdujący się w parku cmentarz rodziny Belianów wydzielono i pozostał własnością rodziny. Tutaj jest pochowany zmarły w 1868 roku ojciec Oskara Be-

3 F. Sulimierski i inni, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. XII, Warszawa: Druk „WIEKU", 1892, s. 441.

4 O warmińskim rodzie Grzymałów obszerniej pisze J. Jasiński, *Grzymałowie. Z dziejów szlacheckiego rodu na Warmii*, Dąbrówno: Oficyna Wydawnicza Retman, 2015.

5 J. Jasiński, dz. cyt., s. 48.

liana. W tymże roku Track był dzierżawą rodziny Sedlerów. W 1906 roku majątek przejął skarb państwa w celu *wzmocnienia wpływów niemieckich*[6]. Po 1945 roku funkcjonowało tam Państwowe Gospodarstwo Rolne. Obecnie obiektem zarządza Zakład Lokali i Budynków Komunalnych w Olsztynie.

3. *Fragment niemieckiej mapy topograficznej z 1929 roku. Meßtischblatt nr 2289. Oryginał w skali 1:25 000. Źródło: http://polski.mapywig.org/news.php (data dostępu: 29.09.2017).*

Założenie dworsko-parkowe usytuowane zostało na planie nieregularnego czworoboku. Dominantę stanowił dwór, zamykający ścianę podwórza gospodarczego od strony południowej, scalający układ przestrzenny.

Dwór w Tracku został wzniesiony w końcu XVIII wieku przez Arnolda Wawrzyńca Romulusa Grzymałę i stanowi wyróżniający się w skali Warmii przykład późnobarokowej architektury dworskiej. Do parterowej, przysadzistej bryły nakrytej dachem naczółkowym domurowano w latach 40. XIX wieku ganek z arkadowymi otworami. Elementami skromnego detalu architektonicznego są boniowania, gzymsy (opasujące także klasycyzujący naczółek wystawki na osi fasady), opaski okienne i półkolumny flankujące pierwotne wejście[7].

Dwór i podwórze gospodarcze były autonomiczne w stosunku do parku, który stanowił samodzielne założenie. Takie rozwiązanie, znane ze wzorników[8], występowało często na terenie dawnych Prus Wschodnich. Podwórze gospodarcze na rzucie prostokąta usytuowano po stronie północnej dworu. Aleję

6 Tamże, s. 51.

7 A. Rzempołuch, *Architektura i urbanistyka Olsztyna 1353-1953. Od założenia miasta po odbudowę ze zniszczeń wojennych*, Olsztyn: Urząd Miasta, 2004, s. 97-103.

8 J. H. G. Meyer, *Lehrbuch der schönen Gartenkunst*, Berlin, wyd. 2, 1873, tabl. XVI.

dojazdową od strony osady Track wytyczono na osi dworu, prowadziła przez centrum założenia. Na podwórze gospodarcze można również było dojechać od strony południowej, drogą od strony Grądka.

Park o charakterze krajobrazowym wraz z położonym w narożniku południowo-wschodnim cmentarzem rodowym usytuowano po stronie wschodniej dworu i folwarku. Stanowił samodzielne, oddzielone od części gospodarczej założenie. Został kompozycyjnie scalony z całym układem przestrzennym dawnego majątku ziemskiego. To przykład parku nadjeziornego, powiązanego z układem wodnym – jeziorem. Granice parku wyznaczone były od północy drogą prowadzącą od strony Tracka w kierunku Grądka, od wschodu kanałem Trackim, od południa brzegiem Jeziora Trackiego. To także typowy park o kompozycji obwodnicowej – aleja prowadząca wzdłuż linii granic parku zawierała liczne otwarcia widokowe powiązane z otaczającym go otwartym krajobrazem rolniczym oraz z jeziorem.

4. *Track. Szpaler graniczny w południowej części parku. Fot. Urszula Knercer-Grygo.*

Ważną funkcję w kompozycji parku zajmował dwór, pomimo swojego skrajnego w stosunku do całej bryły parkowej położenia. O funkcji tej stanowiły powiązania widokowe z układem dwóch stawów i – poprzez nie – z grupą starodrzewu usytuowanego w południowo-wschodniej części parku, której dominantę stanowi okołotrzystuletnia, pomnikowa lipa[9]. To powiązanie stanowi najstarszy relikt struktury parku. Ważnym elementem kompozycji założenia parkowego były również wspomniane dwa stawy.

Z dworu otwierał się szeroki widok w kierunku majątków Grądka i Augustówki (niem. Augustthal), usytuowanych po przeciwnej stronie jeziora będącego na przełomie wieków XIX i XX łąką (po osuszeniu jeziora). Mapa z początku XX wieku pokazuje całość założenia wraz z terenem podmokłej łąki, opisanym jako Jezioro Trackie.

9 Określenie „pomnikowa" odnosi się do parametrów oraz pokroju drzewa, a nie faktu uznania go za pomnik przyrody.

Założenie parkowe w Tracku ma stosunkowo prostą kompozycję, ale powiązania i otwarcia widokowe stanowią w niej wyraźne elementy dynamizujące.

Park obecnie znajduje się w swoich historycznych granicach. Wyjątek stanowi fragment części północnej zajętej pod linię kolejową wybudowaną tu w XX wieku, później rozebraną. W miarę czytelny jest dawny układ komunikacyjny. Nad całością kompozycji i jej zmianą zaważyło pojawienie się drogi dzielącej park na dwie części i biegnącej w kierunku północ-południe, stanowiącej pozostałość po wspomnianej linii kolejowej. Czytelne są dawne granice parku wzdłuż kanału oraz wzdłuż linii brzegowej jeziora. Znajdują się tu również okazałe lipy stanowiące pozostałość po alei prowadzącej w kierunku wschód-zachód i stanowiącej północną granicę założenia. Ukształtowanie terenu, poza

5. *Track. Wyniesienie terenu z cmentarzem rodowym. Fot. Marta Akincza.*

6. *Track. Cmentarz rodowy ze starodrzewem. Fot. Wiktor Knercer.*

nasypem kolejowym stanowiącym wspomnianą wcześniej drogę dzielącą park na dwie części, jest czytelne. Wciąż bardzo wyraźnie można wyodrębnić wzgórze z pomnikową lipą, wzgórze cmentarne czy skarpę za dworem. Nadal czytelna jest oś wschodnia z otwarciem widokowym w kierunku wzgórza cmentarnego z niezwykle cennym starodrzewem składającym się z jesionów i lip. Z dawnej kompozycji łączącej wspomniany cmentarz z parkiem został zachowany fragment alei prowadzącej w kierunku północnym w stronę stawów, obok wyniesienia obsadzonego grupą starodrzewu z pomnikową lipą. Stanowić to może element powiązań widokowych łączących dwa wyniesienia terenu z dworem i otaczającym krajobrazem. Część południowej granicy – skarpa w kierunku jeziora, między pastwiskiem a dworem – stanowi obecnie nieco zarośnięty samosiewami, ale wciąż czytelny i urokliwy sad. Górną granicę sadu stanowi droga prowadząca do Grądka. Przy niej znajdują się ruiny – prawdopodobnie dawnej lodowni. Czytelne są dwa stawy oraz ciek wodny połączony ze stawami znajdujący się po przeciwnej stronie dawnego nasypu kolejowego oraz kanał Tracki. W parku brakuje elementów małej architektury lub ich po-

zostałości. W części północnej znajdują się wtórne ogrody użytkowe oraz pasieka.

Do czasów współczesnych nie zachowały się budynki gospodarcze na podwórzu. Obecnie o ich istnieniu świadczą jedynie zarastające ruiny fundamentów. Z mieszkalnych zabudowań folwarcznych pozostały pojedyncze, zamieszkane budynki.

Analiza stanu zachowania kompozycji parkowej pokazuje, że wciąż możliwe jest odtworzenie wnętrz parkowych, powiązań widokowych wewnątrz parku oraz z otaczającym go krajobrazem. Ważniejsze wnętrza zostały w ostatnich latach oczyszczone z samosiewów, wykonano także pojedyncze nasadzenia drzew.

7. *Track. Sad w części południowej parku. Fot. Marta Akincza.*

Wśród drzewostanu parkowego wiele drzew ma wymiary kwalifikujące je do uznania za pomniki przyrody. Jak choćby wspominana wcześniej w tekście lipa drobnolistna o obwodzie 548 centymetrów, dąb szypułkowy o obwodzie 368 centymetrów oraz lipa drobnolistna i dwa jesiony wyniosłe o obwodach zbliżonych do 450 centymetrów[10].

8. *Track. Staw parkowy w części północnej założenia. Fot. Wiktor Knercer.*

Część z drzew ma również oznakowania w postaci metalowych tabliczek z symbolem pomnika przyrody. Jednakże żadne z drzew w parku w Tracku oraz w jego okolicach nie zostało uznane za pomnik przyrody. Znajdujące się na drzewach tabliczki są efektem działalności jednego z dawnych pracowników miejskiego zarządu zieleni. Wiele lat temu chcąc uchronić drzewa przed uszkodzeniem oraz wycinką, zapobiegawczo przymocował im oznaczenia drzew pomnikowych[11].

10 Pomiary drzew wykonano w 2012 r.

11 Działania te, jakkolwiek w założeniu szlachetne, przyczyniały się jednak i przyczyniają do znacznej dezinformacji na temat ochrony obiektu, zwłaszcza że w skali regionu nie jest to wypadek odosobniony [przyp. red].

9. *Track. Okołotrzystuletnia lipa, najstarsze zachowane drzewo w parku, stan z 2012 roku. Fot. Urszula Knercer-Grygo.*

10. *Track. Okołotrzystuletnia lipa, pogarszający się stan zdrowotny spowodowany brakiem pielęgnacji, stan z 2017 roku. Fot. Marta Akincza.*

Park w Tracku pomimo swoich rozmiarów, malowniczego położenia oraz wciąż czytelnej kompozycji nie doczekał się jeszcze rewaloryzacji czy choćby regularnego porządkowania w celu udostępniania go spacerującym. Mało kto w Olsztynie wie, że tak ciekawy teren znajduje się w obrębie miasta. Przyczyn można dopatrywać się wielu. Niewątpliwie jedną z podstawowych jest lokalizacja. Odcięty jest od reszty miasta linią kolejową, praktycznie bez możliwości bezpośredniego dojazdu. Z miastem łączy go jedynie piesza kładka nad torami oraz okrężne drogi poprzez okoliczne miejscowości. Problem stanowi także brak powszechnej informacji o obiekcie. W prasie ukazują się co jakiś czas artykuły wyrażające oburzenie, że zabytek niszczeje. Ale dotyczą one budynku dworu, czasem cmentarza. Nie pociągają za sobą żadnych konsekwencji. Tymczasem prawidłowe określenie programu użytkowego dla tego miejsca, zorganizowanie kilku punktów wypoczynkowo-widokowych oraz utrzymywanie uporządkowanego charakteru parku mogłoby pozwolić na jego choćby częściowe ożywienie oraz uczytelnienie. W 2012 roku, kiedy dwór wraz z parkiem znajdowały się pod zarządem Olsztyńskiego Zakładu Komunalnego, wykonano inwentaryzację zieleni oraz projekt jej rewaloryzacji wraz z przystosowaniem do potrzeb ówczesnego zarządcy[12]. Jednakże poza wycinką samosiewów czy dosadzeniem pojedynczych sztuk drzew nie zostało wiele zrobione w obrębie parku. Mimo starań OZK nie udało się pozyskać odpowiednich funduszy na remont dworu i rewaloryzację parku.

12 M. Akincza, U. Knercer-Grygo, W. Knercer, Zabytkowy park w Tracku. Inwentaryzacja dendrologiczna z gospodarką drzewostanem i analizą jego wartości, mps, Olsztyn, 2012; M. Akincza, U. Knercer-Grygo, W. Knercer, Projekt rewaloryzacji zabytkowego parku w Tracku, mps, Olsztyn 2012.

Zabytkowy park w Tracku stanowi wartościowy element miasta, zarówno z uwagi na swoje wartości przyrodnicze, estetyczne, jak i historyczne. Daje możliwość powiększenia zasobów atrakcyjnych terenów zielonych promowanych przez miasto, uzupełniając pierścień zieleni otaczający miasto od strony wschodniej. Może stanowić miejsce odpoczynku od zgiełku miasta w pobliżu terenów rolniczych. Zdecydowanie jednak brakuje mu opieki oraz odpowiedniej promocji.

11. *Koncepcja rewaloryzacji zabytkowego parku w Tracku. Autorstwo: Marta Akincza, Urszula Knercer-Grygo.*

Najpoważniejsze dla parku w Tracku są zagrożenia wewnętrzne[13], czyli związane z zarastaniem wnętrz parkowych, starzeniem się drzewostanu czy brakiem jego pielęgnacji. Zagrożenia zewnętrzne, takie jak zabudowa sąsiednich terenów, obecnie go nie dotyczą, a przebudowy układu drogowego dokonano już w przeszłości, w ubiegłym stuleciu, wpisała się więc w stan istniejący. Obecnie najpoważniejsze zagrożenia dla parku, powodujące jego degradację, związane są z roślinnością. Z uwagi na różną trwałość form roślinnych w tym przypadku elementem wyodrębniającym styl parku jest zachowany drzewostan. Warunek niezbędny dla utrzymania specyfiki ogrodu stanowi utrzymanie zgodności form i budulca, czyli prawidłowy dobór gatunkowy, zachowanie i pielęgnacja istniejących już nasadzeń, lokalizacja nowych[14]. Ponadto prowadzenie podstawowych prac porządkowych, polegających na koszeniu samosiewów we wnę-

13 L. Majdecki, *Ochrona i rewaloryzacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, s. 144.

14 A. Majdecka-Strzeżek, *Współczesne zagrożenia zabytkowych parków i ogrodów na obszarach zurbanizowanych*, Czasopismo Techniczne. Architektura, 2015, z. 5-A (5), s. 141.

trzach parkowych, trzymaniu pieczy nad zachowaniem niezarośniętych otwarć widokowych czy utrzymaniu czystości pozwoliłoby na pokazanie, iż teren dawnego parku towarzyszącego majątkowi w Tracku stanowi ciekawy przykład komponowanej zieleni w obrębie miasta oraz może stać się atrakcyjnym miejscem wypoczynku na łonie natury.

Marta Akincza
Urszula Knercer-Grygo

Marta Akincza, dr inż. architekt krajobrazu, Katedra Architektury Krajobrazu, Wydział Kształtowania Środowiska i Rolnictwa, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski. Od 2006 roku zawodowo zajmuje się tematyką rewaloryzacji zabytkowej zieleni. Prezes Warmińsko-Mazurskiego oddziału Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu (SPAK); członkini Zarządu Głównego SPAK.

Urszula Knercer-Grygo, mgr inż. architekt krajobrazu. Czynna zawodowo od 2006 roku, specjalizuje się w tematyce rewaloryzacji zabytkowej zieleni. Członkini zarządu Warmińsko-Mazurskiego oddziału Stowarzyszenia Polskich Architektów Krajobrazu (SPAK).